

למה יהדות?

פרשת השבוע מעוררת שאלה הנוגעת אל לב היהדות, ובכל זאת לא נשאלה דורות רבים עד שקם והעלה אותה במאה ה־15 רבי יצחק עראמה.

משה נמצא בערוב ימיו. העם עומד לעבור את הירדן ולהיכנס אל הארץ המובטחת. משה יודע שעליו לעשות עוד דבר אחד לפני מותו. עליו לחדש את הברית בין העם לבין הקב"ה. הוריהם של האנשים והנשים העומדים להיכנס לארץ נכנסו בברית הזו כמעט ארבעים שנה קודם לכן, כשעמדו לרגלי הר סיני ואמרו "כל אשר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע" (שמות כד, ז). אולם עכשיו יש להבטיח כי בני הדור החדש, וכל דורות העתיד, יהיו מחויבים לברית הזאת אף הם. משה רצה שאיש לא יוכל לומר "ה' כרת ברית עם אבותיי אבל לא איתי. לא הסכמתי. לא הייתי שם. אינני מחויב". וכך אומר משה:

וְלֹא אֶתְכֶם לְבַדְכֶם אֲנִי פָּרַת אֶת הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֶת
הָאֱלֹהִים הַזֵּאת. כִּי אֶת אֲשֶׁר יִשְׁנֶה פֹה עִמָּנוּ עִמָּד הַיּוֹם לִפְנֵי
ה' אֲלֹהֵינוּ וְאֶת אֲשֶׁר אֵינָנו פֹּה עִמָּנוּ הַיּוֹם (דברים
כט, יג-יד).

במילים "אשר איננו פה" הכוונה איננה למי מבני ישראל שלא היה באותו רגע לרגלי הר סיני; שהרי העם כולו היה שם. הכוונה

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

היא לדורות שעדיין לא נולדו אז, לכל דורות העתיד. על סמך זאת אומר התלמוד שכל אדם מִיִּשְׂרָאֵל "מושבע ועומד מהר סיני"¹.

האומנם? היתכן ברית בלי הסכמה? איך אנחנו יכולים להיות נתונים להתחייבות על בסיס החלטה שקיבלו אבות אבותינו אי־שם בערפילי הזמן? נכון, על פי ההלכה "זכין לאדם שלא בפניו": אפשר לזכות אדם בהטבה גם בלי לבקש את הסכמתו. היות יהודי היא בוודאי זכייה וברכה – אך היא כרוכה גם באחריות רבה, ובמגבלות על טווח הבחירות הלגיטימיות של האדם. מדוע אפוא אנו מחויבים היום למה שאמרו בני ישראל אי־אז?

מבחינה יהודית, זוהי שאלת השאלות. איך יכולה זהות דתית לעבור מהורה לילדו? אם הזהות הייתה רק אתנית, אפשר היה להבין זאת. הרי הירושה הבסיסית ביותר שמותירים לנו הורינו היא התורשה שלנו, המטען הגנטי. אבל להיות יהודי איננו מצב גנטי. זוהי מערכת של חובות דתיות.

תשובתם של חז"ל ניתנה בדמות מדרש על הפסוק שציטטנו מפרשתנו. הם אמרו שנשמות כל בני הדורות העתידיים היו בהר סיני. נשמות אלו נתנו את הסכמתן החופשית, דורות לפני שנולדו הגופים שהן ישכנו בהם.²

אבל – שואל רבי יצחק עראמה³ – האם די בכך? הרי ה' כרת ברית לא רק עם נשמות, אלא עם בני אדם בעלי גוף. אנחנו ישויות גשמיות, ויש לנו יצרים גשמיים. קל להבין מדוע תחפוץ הנשמה לבוא בברית עם אלוהים ולמה תקבל על עצמה ברצון את המחויבויות הכרוכות בכך. הרי כל תשוקתה של הנשמה היא קרבת ה'. אך הברית מחייבת את האדם החי, הנושם, בעל הגוף – והסכמתו נדרשת לה. אי־אפשר להניח כמובן מאליו שהאדם

הרב עראמה נתן תשובה אחת. תשובה אחרת, משלי, נתתי בספרי 'רדיקלית אז, רדיקלית עכשיו'.⁴ אבל אני גם סבור שחלק גדול מן התשובה טמון במה שמשה עצמו אמר בסוף נאומו: "הַעֲדִיתִי בְּכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ: הַחַיִּים וְהַמּוֹת נִתְּנִי לְפָנֶיךָ, הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה. וּבַחֲרָתְ בַּחַיִּים, לְמַעַן תַּחְיֶה אֶתָּה וְזַרְעֲךָ" (דברים ל, יט).

וּבַחֲרָתְ בַּחַיִּים. שום דת, שום ציוויליזציה, לא הדגישה בהתמדה ובהבלטה כה רבות את העובדה שאנחנו יכולים לבחור. בידינו, אומר הרמב"ם, לבחור אם להיות צדיקים כמשה או רשעים כירבעם.⁵ אנחנו יכולים להיות גדולים. אנחנו יכולים להיות קטנטנים. אנחנו יכולים לבחור.

עמי קדם, שהאמינו בגורל, במזל, במזל, במזל, באנאנקה, בהשפעת הכוכבים או בשרירותיות הטבע, לא האמינו לגמרי בחופש האנושי. לדידם, חופש אמתי פירושו השלמה עם הגורל (אם אתם דתיים) או מודעות להכרח (אם אתם פילוסופים). גם בימינו, רוב האתיאיסטים המדעיים אינם מאמינים בחופש. הגנים מכתבים את אשר נעשה. גורלנו כתוב בדנ"א שלנו. הבחירה היא אשליה תודעתית. היא הבדיה שאנחנו מספרים לעצמנו.

היהדות אומרת – לא. הבחירה היא כמו שריר: אם לא תִּאָּמְנוּ אותה תִּנּוּנוּ אותה. ההלכה היא משטר-אימון של כוח הרצון. האם אתה מסוגל להינזר ממאכלים מסוימים? האם אתה יכול למקד את הרוחניות שלך שלוש פעמים ביום? האם אתה מסוגלת לשבות יום אחד בשבוע? האם אתה מסוגלת לרסן את ריצוי היצר – מסוגלות שבעיני פרויד היא סימנה של תרבות? האם את יכולה לשלוט בעצמך – יכולת שעל פי "ניסוי

בגשמיותו יקבל ברצון את התורה, על כל המגבלות שהיא מטילה על האכילה, השתייה, יחסי המין וכל השאר. הסכמה כזו אפשר לבקש מאדם רק משנוולד וגדל והבין במה כל זה כרוך. לפיכך, נוכחות הנשמות שלנו במעמד הר סיני עדיין אינה מסבירה מדוע אנחנו עצמנו מחויבים לברית ההיא. בעצם, ר' יצחק עראמה שואל פה: למה להיות יהודי?

מרתקת העובדה שהוא היה הראשון לשאול זאת מאז ימי התלמוד. מדוע לא שאלו זאת לפני כן? למה רק בספרד של המאה ה-15? לאורך מאות שנים, השאלה למה להיות יהודי לא התעוררה. זה היה מובן מאליה. אני יהודי כי הוריי יהודים, והוריהם והוריי-הוריהם, בשלשלת המגיעה אל שחר הולדתה של היהדות. שאלות קיומיות צצות כאשר מרגישים שיש בחירה. לרוב אורך ההיסטוריה, הזהות היהודית לא הייתה בחירה. היא הייתה עובדה מולדת, גורל, ייעוד. היא לא הייתה דבר שאדם בוחר בו; אדם אינו בוחר להיוולד – וגם אינו בוחר להיוולד יהודי.

והנה, בספרד של המאה ה-15, היהודים הועמדו בפני הבחירה. ב-1391 פרעו נוצרים ביהודים, במעין ליל-הבדולח של יהדות ספרד, ומאז ועד הגירוש ב-1492 החריפו הרדיפות בהדרגה, והיהודים הודרו מתחום אחר תחום של החיים הציבוריים. הופעל עליהם לחץ אדיר להתנצר, וחלקם עשו זאת. היו ביניהם ששמרו את יהדותם בחשאי, והיו שלא. לראשונה זה מאות רבות, להיות יהודי נתפס לא רק כגורל אלא גם כבחירה. זה הרקע לשאלתו של ר' יצחק עראמה, שעמדה בלתי-נשאלת שנים רבות כל כך קודם לכן. זו גם הסיבה מדוע בימינו, ימים שבהם כל דבר חשוב נראה כנתון לבחירה, נשאלת השאלה הזאת שוב.

המרשמלו" שנערך בילדים היא המנבא התקף ביותר להצלחה בהמשך החיים? להיות יהודי משמעו לא ללכת עם הזרם; לא לעשות מה שאחרים עושים רק מפני שכך הם עושים. היא נותנת לנו 613 תרגילים לחישול כוח הרצון, הכוח לעצב את חיינו בכוחות עצמנו. וכך נעשים אנחנו, לצד הקב"ה, כותבים-שותפים של חיינו. "אנחנו צריכים להיות חופשיים", אמר יצחק בשביס זינגר, "אין לנו ברירה!"

וּבְחֶרֶף בְּחַיִּים. בדתות רבות אחרות החיים על פני האדמה, החיים עם האהבות והאוברנים, הניצחונות והנפילות, אינם הערך העליון. המיצוי העילאי, הנצח והשלווה והחופש מכאב, ימצא לנו בחיים שלאחר המוות, או באיחודה המלא של הנשמה עם האל, או בהשלמה עם העולם כפי שהוא. בעיני היהדות, חיים כאלה אינם באמת חיים. אולי הם אציליים, רוחניים ונשגבים, אך אין אלה החיים במלואם, הכרוכים בתשוקה, בהסתכנות ובאחריות.

היהדות מלמדת אותנו איך למצוא את אלוהים כאן על פני האדמה, לא בשמיים מעל. היא קוראת לחיים של מעורבות, לא של פרישות ובריחה. יותר משהיא מחפשת את האושר, היא שואפת אל השמחה: השמחה שבחיי צוותא, בקרב בני אדם אחרים, המברכים על ההווה והמנסים להיות ברכה. בחיים הרצויים נדרשת הסתכנות: לאהוב, להיקשר, להתחייב. אלה הם חיים למען דבר שהוא גדול מהעונג ומההצלחה האישית. הם תובעים תעוזה.

אין בכך התכחשות לעונג. היהדות אינה סגפנית. אבל גם אין בכך סגידה לעונג. היהדות אינה נהנתנית. הנוסחה היהודית היא קידוש העונג. היא מורידה את השכינה אל המעשים הגופניים

ביותר: אכילה, שתייה, אינטימיות. אנחנו פוגשים את אלוהים לא רק בבית הכנסת אלא גם בבית ובבית המדרש, במעשי החסד ובחיי הקהילה, ובכל אשר אנו עושים לתקן משהו מקלקוליו של עולמנו האנושי.

שום דת לא רוממה כל כך את ערכו של האדם החי, הגופני. איננו מוכתמים בחטא קדמון. איננו רק צבר של גנים אנוכיים. איננו רק צורת חיים מקרית, אבודה במרחבי היקום. אנחנו ברואי של אלוהים העשויים בצלמו וכדמותו. אנחנו האנשים שאלוהים בחר בהם להיות שותפיו במלאכת הבריאה. אנחנו העם שאלוהים כמו נשא-לאישה במעמד הר סיני ומסר לו ככתובה את התורה. אנחנו האנשים שאלוהים זימן להיות עֲדֵיו. אנחנו שגרירי השמיים בארץ.

איננו טובים מאחרים ואיננו גרועים מהם. אנחנו פשוט שונים, מפני שאלוהים מוקיר את השוני – בעוד בני האדם, רוב הזמן, ניסו לחסל את השוני באמצעות כפיית דת אחת, משטר אחד או אימפריה אחת על כל האנושות. היהדות היא מן הדתות הבודדות הגורסות כי לצדיקים מכל האומות יש חלק בעולם הבא בזכות מעשיהם הטובים בעולם הזה.

וּבְחֶרֶף בְּחַיִּים. בחירה שנשמעת קלה מאין כמוה, אך במבחן המציאות וההיסטוריה הוכח שהיא קשה. בדרך כלל, אנשים בוחרים לא בחיים אלא בתחליפי חיים. הם מחפשים עושר, רכוש, מעמד, כוח ותהילה. למען האלילים הללו הם מקריבים את הקרבן העילאי, את ימי חייהם. מאוחר מדי הם מבינים שהעושר האמיתי איננו מה שיש לאדם, אלא מה שהאדם שמח בו; שהעליון מכל המעמדות הוא מעמד האנשים שמעמד אינו חשוב להם; ושההשפעה הבין-אישית חזקה מן הכוח.

ולכן, אף על פי שמעטות הן הדתות התובעניות יותר מהיהדות, רוב היהודים ברוב התקופות שמרו אמונים ליהדותם, חיו חיים יהודיים, בנו בתים יהודיים והמשיכו את הסיפור היהודי. זו גם הסיבה לשכנועו העמוק של משה, שהתגלה שוב ושוב כמוצדק, כי ה' כורת את בריתו לא רק עם הנוכחים במקום ובזמן, אלא גם עם "אֲשֶׁר אֵינָנו פֹּה עִמָּנוּ הַיּוֹם". על ידי כך שאנו עובדים את ה', הגדול מאתנו-עצמנו לאין שיעור, נעשים אנו עצמנו גדולים לאין שיעור מכפי שהיינו אלמלא כן. זו מתנתו של משה לנו.

למה יהדות? כי זוהי הדרך המאתגרת ביותר לבחירה בחיים.

שאלות לשולחן שבת

- למה היה חשוב כל כך שמשה יחדש את הברית עם בני ישראל?
- מדוע לדעתם בורחים אנשים כה רבים לרדוף אחר כסף, כוח וכבוד?
- איך תוכלו "לבחור בחיים"?

1 יומא עג ע"ב ונדרים ח ע"א.

2 שבועות לט ע"א.

3 בספרו עקדת יצחק, דברים, פרשת ניצבים.

4 יונתן זקס, רדיקלית אז, רדיקלית עכשיו: מורשת הדת העתיקה בעולם, מאנגלית:

מנשה ארבל, ירושלים: מגיד, 2016.

5 משנה תורה, הלכות תשובה ה, ב.

6 Walter Mischel, *The Marshmallow Test*, Bantam Press, 2014.